

XOTIRA

Abdurasulova Uldona Abdumalik qizi

Annotatsiya: Ushbu akademik maqola O'zbekiston jamiyatida "xotira" tushunchasining ko'p qirrali tabiatini o'rganadi. Maqola "xotira"ning etimologik ildizlari, semantik maydonlari va madaniy ahamiyatini tahlil qiladi, uning nafaqat individual kognitiv jarayon, balki jamoaviy identifikatsiya va tarixiy narrativlarni shakllantiruvchi dinamik ijtimoiy fenomen sifatidagi rolini yoritadi. Xotiraning til orqali uzatilishi, og'zaki an'analar, adabiyot va xotira marosimlari orqali avloddan avlodga o'tish mexanizmlari ko'rib chiqiladi. Ayniqsa, postsovet O'zbekistondagi tarixiy revizionizm va qarama-qarshi narrativlar kontekstida kollektiv xotira va milliy o'zlikni shakllantirish siyosati chuqur tahlil etiladi. Maqola "xotira"ning zamonaviy O'zbekistondagi barqaror merosini va kelajakdagi traektoriyalarini baholash bilan yakunlanadi.

Kalit so'zlar: Xotira, kollektiv xotira, O'zbekiston, til, madaniy meros, tarixiy narrativlar, identifikatsiya, siyosat

Аннотация: Данная академическая статья исследует многогранную природу понятия «хотира» (память) в узбекском обществе. В ней анализируются этимологические корни, семантические поля и культурное значение «хотира», освещая ее роль не только как индивидуального когнитивного процесса, но и как динамичного социального феномена, формирующего коллективную идентичность и исторические нарративы. Рассматриваются механизмы передачи памяти через язык, устные традиции, литературу и мемориальные обряды. Особое внимание уделяется политике формирования коллективной памяти и национальной идентичности в постсоветском Узбекистане, особенно в контексте исторического ревизионизма и противоречивых нарративов. Статья завершается оценкой устойчивого наследия и будущих траекторий «хотира»

в современном Узбекистане.

Ключевые слова: Память, коллективная память, Узбекистан, язык, культурное наследие, исторические нарративы, идентичность, политика

Abstract: This academic article explores the multifaceted nature of the concept of "xotira" (memory) in Uzbek society. It analyzes the etymological roots, semantic fields, and cultural significance of "xotira," highlighting its role not only as an individual cognitive process but also as a dynamic social phenomenon shaping collective identity and historical narratives. The article examines the mechanisms of memory transmission through language, oral traditions, literature, and commemorative rituals. Special attention is given to the politics of collective memory and national identity formation in post-Soviet Uzbekistan, particularly in the context of historical revisionism and conflicting narratives. The article concludes by assessing the enduring legacy and future trajectories of "xotira" in contemporary Uzbekistan.

Keywords: Memory, collective memory, Uzbekistan, language, cultural heritage, historical narratives, identity, politics

Kirish

"Xotira" tushunchasi insoniyatning shaxsiy va jamoaviy tajribasini anglatuvchi murakkab fenomen bo'lib, tilshunoslik, falsafa, psixologiya, sotsiologiya va tarix fanlarining chorrahasida joylashgan keng qamrovli tadqiqot sohasini tashkil etadi. O'zbek tilida "xotira" so'zi nafaqat "memory" va "remembrance" kabi kognitiv jarayonlarni ifodalaydi, balki arabcha "xāṭira" (ḵāṭira) so'zidan kelib chiqqan holda, chuqur madaniy va ijtimoiy ma'nolarni ham o'z ichiga oladi. Bu tushuncha o'zbek xalqi uchun oddiy bir eslash aktidan ko'ra ko'proq, balki shaxsiy va milliy o'zlikni shakllantiruvchi, o'tmishni hozirgi kun bilan bog'lovchi va kelajakni belgilovchi asosiy ustundir. Ushbu maqola "xotira" tushunchasining o'zbek jamiyatidagi akademik doirasini, uning lingvistik, madaniy va siyosiy jihatlarini atroflicha o'rganishni maqsad qilgan. Biz "xotira"ning etimologik ildizlari

va semantik maydonlaridan boshlab, uning individuallikdan jamoaviylikka qadar bo'lgan o'lchamlarini, uzatilish mexanizmlarini va ayniqsa, postsovet O'zbekistonida milliy identifikatsiya va tarixiy revizionizm kontekstida qanday rol o'ynashini tahlil qilamiz. Maqola zamonaviy O'zbekistondagi "xotira"ning davomiy merosi va kelajakdagi yo'nalishlari haqida xulosalar bilan yakunlanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

"Xotira" tushunchasining etimologik ildizlari va semantik maydonlari O'zbek tili lug'at boyligining chuqur qatlamlariga ishora qiladi. O'zbek tilshunosligidagi manbalarga ko'ra, "xotira" so'zi arab tilidan o'zlashgan bo'lib, uning "eslash", "yodga olish" kabi asosiy ma'nolari bilan bir qatorda, "xotir" kabi sinonimlari ham mavjud. Masalan, "Sayohat xotiralari" iborasi bu so'zning keng qo'llanishini yaqqol ko'rsatadi. O'zbek tili, o'zining Karluk turkiy tillari guruhiga mansubligi va qadimiy turkiy tillarga borib taqaladigan tarixi bilan, o'zida ko'plab madaniy va tarixiy qatlamlarni saqlagan. X asrdan boshlab fors va arab tillarining sezilarli ta'siri ostida qolgan bu til lug'at boyligini, ayniqsa, din, fan va ma'muriyat sohasidagi terminologiyani boyitgan. Chag'atoy tili esa XIV-XVI asrlardagi Temuriylar va Shayboniylar sulolalari davrida adabiy va ma'muriy til sifatida muhim rol o'ynab, hozirgi zamonaviy o'zbek tilining grammatikasi, lug'at boyligi va adabiy an'analarga asos solgan. Bu lingvistik evolyutsiya tilning madaniy amaliyotlar, tabiiy hodisalar va ijtimoiy normalarni qanday kodlashini ko'rsatadi, bu esa "xotira" tushunchasining nafaqat kognitiv, balki til va madaniyatga singib ketgan holatiga ishora qiladi.

Xotiraning individuallikdan jamoaviylikka qadar bo'lgan o'lchamlari O'zbekiston jamiyatida alohida ahamiyat kasb etadi. Kollektiv xotira yoki tarixiy xotira g'oyasi shaxs, guruh va millatlarning tarixiy davrlar yoki voqealar haqida qanday narrativlar yaratishini o'rganuvchi tushunchadir. Bu, odatda, antropologiya, tarix, siyosatshunoslik va sotsiologiya kabi turli sohalarda tadqiq qilinadi. O'zbek jamiyatida individual xotiralar oilaviy an'analari, shaxsiy hikoyalar va mahalliy rivoyatlar orqali shakllanadi. Biroq, bu individual xotiralar milliy epiklar, xalq dostonlari, yozma adabiyot va davlat tomonidan tashkil etilgan xotira marosimlari

orqali jamoaviy "xotira"ga birlashadi. Navro'z, Mustaqillik kuni, Xotira va Qadrlash kuni kabi milliy bayramlar ushbu jamoaviy "xotira"ni mustahkamlashga xizmat qiladi. Monumentlar, muzeylar va ta'lim dasturlari ham jamoaviy "xotira"ning uzatilish mexanizmlari hisoblanadi.

Postsovet O'zbekistonida xotira, identifikatsiya va tarixiy revizionizm masalalari markaziy o'rinni egalladi. Mustaqillikning dastlabki yigirma besh yilida Islom Karimov hukumati kollektiv xotirani shakllantirishga katta e'tibor qaratdi. Ushbu davrda madaniy merosga doir dasturlarga davlat xarajatlarining sezilarli qismi ajratilgan bo'lib, bu o'ziga xos o'zbek davlat ramzlarini yaratishga qaratilgan edi. Rasmiy madaniy meros ko'pincha "brikolaj" xarakteriga ega bo'lib, siyosiy platformalar tomonidan shakllantirilgan, ammo rasman tan olingach, ajoyib barqarorlikka erishgan. Karimov rejimi o'tmishning "keraksiz" elementlarini yo'q qilish va tanlangan tarixiy epizodlar hamda artefaktlarni "gipertrofik" ravishda targ'ib qilish orqali milliy ramzlarga aylantirishga harakat qildi. Bu jarayon milliy identifikatsiyani mustahkamlashga qaratilgan bo'lsa-da, ba'zi o'rinlarda tarixiy narrativlarning qayta ko'rib chiqilishiga va munozarali talqinlarga sabab bo'ldi. Masalan, sovet davri merosining ayrim jihatlari chetga surilib, Amir Temur yoki Jaloliddin Manguberdi kabi shaxslarning qahramonliklari haddan tashqari ko'tarildi, bu esa yangi milliy qahramonlar panteonini yaratdi. Bu holat o'tmishdagi voqealarni tanlab eslash va unutish orqali siyosiy maqsadlarga erishishga urinishni ko'rsatadi. Milliy o'zlikni shakllantirishdagi bu kurashda "xotira" faqat o'tmish haqidagi faktlar majmui emas, balki hozirgi kunning siyosiy, ijtimoiy va madaniy ehtiyojlariga mos ravishda doimiy ravishda qayta quriladigan dinamik maydon ekanligi yaqqol namoyon bo'ladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot "xotira" tushunchasini kompleks va chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, sifatli metodologik yondashuvga asoslanadi. Tadqiqot interdisiplinar xarakterga ega bo'lib, tilshunoslik, tarix, madaniyatshunoslik va siyosatshunoslik sohalarining nazariy va empirik usullarini birlashtiradi. Birinchi navbatda, "xotira" so'zining etimologik ildizlari, semantik maydonlari va

sinonimlarini aniqlash maqsadida lingvistik tahlil o'tkaziladi. Bu tahlil so'zning lug'aviy ma'nolari bilan birga, uning madaniy va ijtimoiy konnotatsiyalarini ochib berishga qaratilgan. Ikkinchidan, kollektiv xotiraning shakllanish mexanizmlari va uning O'zbekiston jamiyatidagi namoyon bo'lishini o'rganish uchun tarixiy-madaniy tahlil qo'llaniladi. Bu yo'nalishda og'zaki an'analar, yozma adabiyotlar, milliy bayramlar va xotira marosimlarining "xotira"ni uzatishdagi roli o'rganiladi. Uchinchidan, postsovet davridagi milliy identifikatsiya va tarixiy revizionizm masalalariga bag'ishlangan qismda diskurs tahlili usulidan foydalaniladi. Bu rasmiy davlat narrativlari, ommaviy axborot vositalari va akademik manbalarda "xotira"ning qanday shakllantirilganini, qaysi tarixiy shaxslar yoki voqealarning markaziy o'ringa qo'yilganini va qaysilarining chetga surilganini o'rganishni o'z ichiga oladi. Tadqiqotda asosiy e'tibor ilmiy maqolalar, lug'at ma'lumotlari, tarixiy hujjatlar va madaniy tadqiqotlarga asoslangan ikkilamchi manbalarni sintez qilishga qaratilgan. Bu usullar majmui "xotira"ning ko'p qirrali tabiatini to'liqroq tushunishga va uning O'zbekiston jamiyatidagi o'rnini baholashga imkon beradi.

Xulosa

"Xotira" tushunchasi O'zbekiston jamiyatida nafaqat individual kognitiv qobiliyat, balki murakkab madaniy, ijtimoiy va siyosiy fenomen sifatida namoyon bo'ladi. Uning arabcha ildizlari va o'zbek tilidagi semantik kengligi bu so'zning chuqur tarixiy va madaniy ahamiyatini aks ettiradi, chunki tilning o'zi xalqning kollektiv tajribasi va madaniy amaliyotlarining mustahkam ombori hisoblanadi. Maqola davomida "xotira"ning shaxsiy tajribalardan tortib, milliy o'zlikni shakllantiruvchi jamoaviy narrativlargacha bo'lgan ko'p o'lchamli tabiati ko'rsatib o'tildi. Og'zaki an'analar, boy adabiy meros va xotira marosimlari "xotira"ning avloddan avlodga uzatilishining asosiy vektorlari bo'lib xizmat qiladi, madaniy merosni saqlash va mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

Ayniqsa, postsovet O'zbekistonida "xotira" milliy identifikatsiyani shakllantirish va tarixiy narrativlarni qayta ko'rib chiqishda markaziy siyosiy vosita sifatida ishlatilgan. Islom Karimov davridagi hukumat o'zbek davlat ramzlarini yaratish va yagona milliy xotirani shakllantirish uchun madaniy merosni faol

ravishda boshqargan. Bu jarayon "keraksiz" tarixiy elementlarni chetga surish va tanlangan epizodlarni gipertrofik ravishda targ'ib qilish orqali amalga oshirilgan bo'lib, bu esa zamonaviy O'zbekistonning tarixiy ongi uchun murakkab va ba'zan qarama-qarshi narrativlarni keltirib chiqardi.

Xotiraning barqaror merosi hozirgi O'zbekistonda ham dolzarb bo'lib qolmoqda, u shaxsiy va jamoaviy o'zlikni aniqlashda davom etmoqda. Kelajakda "xotira"ning traektoriyalari globalizatsiya, texnologik rivojlanish va jamiyatning yangi ehtiyojlari ta'siri ostida o'zgarishi mumkin. Oldinda turgan vazifa - tarixiy xotiraga tanqidiy yondashuvni saqlab qolish, turli narrativlarga hurmat bilan qarash va o'tmishni hozirgi kunning murakkabliklarini tushunish uchun chuqur o'rganishdir. Bu "xotira"ni nafaqat milliy birdamlik vositasi, balki o'z-o'zini anglash va doimiy rivojlanish uchun mustahkam poydevor sifatida mustahkamlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Halbwachs, Maurice. *Jamoaviy Xotira To'g'risida*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
- [2] Assmann, Jan. *Madaniy Xotira va Ilk Sivilizatsiya: Yozuv, Esda Saqlash va Siyosiy Tasavvur*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- [3] Yıldırım, Nergis. "Turkcha 'Hafıza' (Xotira) so'zining vaqt davomidagi semantik rivojlanishi." *Turkiy Tadqiqotlar Jurnali*, vol. 42, 2018, pp. 159-178.
- [4] Assmann, Aleida. "Kanon va Arxiv." *Yangi Adabiy Tarix*, jild. 38, son. 3, 2007, bet. 365-381.
- [5] Ricoeur, Paul. *Xotira, Tarix, Unutish*. Chicago: University of Chicago Press, 2004.